

УДК321.02:316.444

<http://orcid.org/0000-0002-4963-5707>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.580222>

О. О. Безрук

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано взаємозв'язок між політичною участю та процесами політичної мобілізації. Розглянуто основні підходи до аналізу політичної участі та деякі характеристики політичної мобілізації, як політичного процесу, зокрема, як складову інтенсивності політичної участі. Висвітлено характерні особливості політичної мобілізації в демократично розвинутих країнах та державах, що знаходяться в стадії трансформації.

Встановлено, що політична участь має амбівалентний характер та є значущим чинником, що впливає на процеси політичної мобілізації. Стверджується, що поліваріантний характер політичної участі, впливаючи на характер процесів політичної мобільності, суттєво відображується на стані політичної системи, призводячи до її деформації або стабільного функціонування.

Ключові слова: політична участь, політична мобілізація, мінус-мобілізація, політична мобільність, політичний процес, політична система.

А. А. Безрук

ПОЛИТИЧЕСКАЯ УЧАСТИЕ КАК ФАКТОР ПОЛИТИЧЕСКОЙ МОБИЛИЗАЦИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Проанализирована взаимосвязь между политическим участием и процессами политической мобилизации. Рассмотрены основные подходы к анализу политического участия и некоторые характеристики политической мобилизации, как политического процесса, в частности, как составляющую интенсивности политического участия. Освещены характерные особенности политической мобилизации в демократически развитых странах и государствах, находящихся в стадии трансформации.

Установлено, что политическое участие имеет амбивалентный характер и является значимым фактором, влияющим на процессы политической мобилизации. Утверждается, что поливариантный характер политического участия, влияя на характер процессов политической мобильности, существенно отражается на состоянии политической системы, приводя к ее деформации или стабильного функционирования.

Ключевые слова: политическое участие, политическая мобилизация, минус-мобилизация, политическая мобильность, политический процесс, политическая система.

O. Bezruk

POLITICAL PARTICIPATION AS A FACTOR POLITICAL MOBILIZATION: THEORETICAL ASPECTS

Analyzed the relationship between political participation and political mobilization processes. Theoretical and methodological approaches to the definition and interpretive operations process of political mobilization and the phenomenon of political participation as a form of political activity of individuals and social groups. It is alleged that the stability of

democratic regimes correlated with the ability to control the political system of mobilization within certain limits, depending on the requirements that are determined by external and internal factors. Deals with the characteristics of political mobilization in democratically developed countries and countries that are in the process of transformation.

Found that political participation is ambivalent character and is a significant factor that influences the processes of political mobilization. It is alleged that the multivariate nature of political participation, influencing the nature of the processes of political mobility, essentially reflected the state of the political system, leading to deformities or stable operation.

Key words: *political participation, political mobilization, negative mobilization, political mobility, political process, political system.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах, що характеризуються прискоренням темпу життя та ускладненням процесів, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності людини (економічній, політичній, соціальній та ін.) важливого значення набуває включення громадян до вирішення нагальних соціально-політичних питань. Ступінь цього залучення та форми самоорганізації свідчать, з одного боку, про зрілість громадянського суспільства, а з іншого – про ефективність політичної системи щодо спроможності контролювати політичну мобілізацію індивідів та груп, блокуючи вихід цього процесу за межі правового поля. Дійсність вимагає від структур та індивідів оперативних реакції до навколишніх обставин, що постійно трансформуються. Таким чином, політична участь виступає суттєвим чинником якості та масштабів політичної мобілізації.

Політична участь громадян виступає характеристикою політичної режиму та суспільства в цілому. Форми та інтенсивність політичної участі слугують показниками рівня стабільності політичної системи, яка в свою чергу впливає на процеси політичної мобільності. Таким чином, проявляється взаємовплив між політичною участю та процесами мобільності, який потребує аналізу для поглибленого сприйняття динаміки в політичному просторі.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика політичної участі розглянута в наукових працях Л. Мілбрайта, Г. Алмонда, Р. Хігінса, Д. Нагеля, Е. Даунса, С. Верби, Р. Даля, Ф. Грінстайна, М. Конвея та інших західних дослідників. На пострадянському просторі ця тема присутня в

роботах А. Демидова, С. Андрєєва, Р. Котанджяна, Ю. Левади, Д. Гончарова, І. Гоптарьової, О. Чемшита та інших.

Проблематика мобілізації груп та ресурсів у різних контекстах висвітлена в наукових працях Е. Хоффера, С. Терроу, А. Обершала, С. Школьніка, Ч. Поулсена, Дж. Катсифікаса, К. Л. Кроунс, Д. Доусона, В. Гемсона, П. Ленга, Р. Васкеза, К. Шеркі, Е. Нельсона та ін. На пострадянському просторі дослідженню мобілізації присвячено роботи О. Ямельницького, С. Долгова, І. Задоріна, Д. Гончарова, Г. Мельника, Ю. Ільїчевої, І. Савченко, Д. Талалай, Т. Кремень та ін.

Метою статті є аналіз політичної участі як чинника політичної мобілізації.

Виклад основного матеріалу. У наукових розвідках феномен політичної мобілізації розглядається через автономний та мобілізований рівні політичної участі. Перший варіант розкривається у контексті самоідентифікації особистості як активного політичного актора.

Мобілізованість інтерпретується як форма активності, котра розвивається у наступних напрямках:

- просування «вгору» по шкалі зростання ступеня ініціативності. В даному випадку значення шкали обмежені повною пасивністю індивіду (об'єкту) та спонтанною активністю актора (суб'єкта);

- зростання проміжків у просторово-часовому континуумі між початком політичної дії та очікуваним результатом, що супроводжується циркуляцією енергії;

- перехід від адаптації до створення / конструювання власної суб'єктності [цит. за 7].

За визначенням А. Обершала «мобілізація» - загальне поняття, що поєднує «процеси, за допомогою яких незадоволена група збирає ресурси й використовує їх для досягнення групових цілей» [10, с. 28].

Також, політична мобілізація інтерпретується як «збір та активізація людей, а також ресурсів державою, політичною партією або соціальним рухом» [2].

Деякі дослідники приділяють увагу так званій «політичній мінус-мобілізації», тобто деполітизації, процес, чий ефект є зворотним до ефекту мобілізації, коли його наслідком є зростання політичної апатії потенційних виборців чи протестантів, розповсюдження абсентеїстської моделі поведінки [3].

Апелюючи до концепції М. Вебера, політичну мобілізацію Б. Недельманн визначає як розвиток соціальних відносин між двома типами акторів - індивідами та політичними партіями, які здійснюють спроби впливати на наявний розподіл влади. Її аналітичний концепт мобілізаційної активності складається з трьох процесів - формування інтересів, побудови громад та спільностей і застосування засобів дії. Б. Недельманн виділяє чотири моделі політичної мобілізації: дві моделі вертикальної мобілізації, ідеально-демократичну модель та горизонтальну. Вертикальні та горизонтальні процеси мобілізації співіснують, а інституціоналізовані ієрархічні взаємовідносини між індивідами та політичними партіями послаблюються у зв'язку із орієнтацією обох типів акторів на себе [9].

К. Лаузен визначає мобілізацію як багаторівневий процес, що включає послідовність комунікації та дії, і зазначає: в той час, коли структурам та інституціям, які генерують та розподіляють владу, приписують головну роль у формуванні процесу політичної мобілізації, важливо наголошувати і на процесах взаємодії між індивідуальними учасниками, недержавними організаціями та іншими. Він диференціює концепцію політичної мобілізації на складові частини: інформацію, переконання та соціалізацію, стверджуючи, що «чим більше ми рухаємось від соціалізації до інформації, тим вищою є диспозиція індивідів до участі» [8, р. 101].

Таким чином, політична мобілізація виступає багаторівневим та поліконтекстуальним процесом, що виступає результацією активності

громадян та організацій, тому поглиблене розуміння мобілізації неможливе без аналізу політичної участі, як сукупності практичних дій політичних акторів.

Метою політичної участі виступає вплив на державну політику, управління державними справами або на вибір політичних лідерів на будь-якому рівні політичної влади, місцевому чи загальнонаціональному. Політична участь може бути організованою або неорганізованою, епізодичною або постійною, що використовує законні або незаконні засоби влади. Л. Мілбрайт наводить чотири основних види конвенціональної політичної участі [4]: голосування, участь у діяльності політичних партій та інших політичних організацій і в кампаніях, що проводяться; участь у політичному житті громади, зборах, грошових пожертвуваннях тощо, контакти з офіційними особами на різних рівнях. Виділяються види незаконної неконвенціональної політичної участі: різноманітні форми протесту з порушенням закону, протест проти безпутних дій властей тощо.

Західні дослідники С. Верба, М. Каазе, Дж. Кім, Н. Най, К. Петмен, Г. Перрі розглядають політичну участь, як «один з критеріїв якісних особливостей політичних систем, що існували колись або існують зараз, що характеризує результат взаємодії не лише політичних інститутів, соціально-економічних інтересів та сил, але й національно-культурних традицій, політичної культури» [4, с. 240].

М. Вайнер виділяє три аспекти: політична участь визначається як вербальна (тобто словесна) дія, а не особисті переживання або політичні переваги; участь, добровільні дії громадян; громадяни мають вибір при обранні державних посадових осіб. Але багато соціологів та політологів піддають критиці підхід М. Вайнера до політичної участі за його обмеженість лише добровільними та усвідомленими діями. У реальному житті залучення людей в політичний процес не обов'язково зв'язано із їх високою інформованістю і використанням демократичної процедури альтернативних політичних виборів тощо [1].

Політичну участь характеризують дії індивідів і груп, що вживаються для надання будь-якого впливу на політичний процес, на формулювання або прийняття певних політичних рішень.

За ступенем інтенсивності політичну участь можна ідентифікувати, як систематичну або епізодичну; за критерієм мотивації політичних акторів — автономну (свідомо вибрані форми індивідуальної поведінки) чи мобілізовану (засновану на зовнішніх імпульсах, позаособистісних стимулах); по відношенню до існуючого суспільного порядку — конвенціональні (легальні) і неконвенціональні (нелегальна, протизаконна).

Політична участь є лише одним із проявів політичної активності особистості і не займає, як правило, домінуючого положення серед інших форм поведінки. Її основними формами є участь у політичних зборах, акціях, ходах, поодинокі контакти з політичними діячами, участь у виборах, членство у громадських організаціях, участь у політичних дискусіях чи інших формах вираження особистої думки, в акціях громадянської непокори тощо).

Л. Мілбрайт вказує, «що політична участь не може бути сферою професійної зайнятості людини» [4, с. 15].

Істотне доповнення у розуміння категорії політичної участі додає український дослідник О. Чемшит. На його думку, політична участь це «будь-яка дія або бездіяльність, спрямована на зміну або збереження існуючого способу розподілу ресурсів у масштабах усього суспільства» [6, с. 38].

До політичного процесу далеко не однаково залучені індивіди та соціальні спільноти, верстви населення, які знаходяться всередині певної політичної системи. Одні індивіди та соціальні спільноти байдужі до політики, інші – рідко беруть участь у політиці, інші заохочені та захоплені політичною боротьбою тощо. Одні активно прагнуть до влади, а інші - відіграючи значну роль у політичних подіях, все ж індіферентно ставляться до неї.

Необхідно підкреслити, що конвенціональні та неконвенціональні форми політичної участі виступають стабілізаторами «нестабільного» неоліберального світового порядку на сучасному етапі. З одного боку, у розвинених країнах вибори або їхня імітація, чи партійна діяльність створюють враження динамічності політичного процесу, легітимізують правлячі кола, навіть, якщо вони знаходяться при владі майже постійно. Спостерігається ефект політичної мобільності. В той же час мітинги, пікети, маніфестації знижують рівень напруження в масах, які відчувають тиск з боку держави. Таким чином, політична бюрократія країн розвиненої демократії зберігає відносну стабільність.

З іншої сторони, підтримка ведучими країнами Заходу нелегітимних форм боротьби на територіях геополітичних опонентів, як свідчить політична практика останніх часів (т. з. «арабська весна»), також є вельми успішною для перших. Мобілізація місцевих політичних маргіналів призвела до падіння низки режимів, які не «вписувалися» в систему «нового світового порядку». Такий розвиток подій значно посилив процеси політичної мобільності, завдяки яким до влади прийшли групи, котрі будуть забезпечувати функціонування осередків нестабільності.

С. Хантінгтон вказує на необхідність обмеження політичної участі мас у політичному процесі, оскільки це може призвести до деформації демократичних інституцій: «...в цілому, урбанізація, зростаюча грамотність, освіта і вплив ЗМІ, які є детермінантами соціальної мобілізації, дають поштовх зростанню прагнень і масових очікувань, які не будучи своєчасно задоволеними, оформляють індивідуальні та групові претензії політично. У відсутності сильних і достатньо адаптивних політичних інститутів такий злет участі означає нестабільність і насильство» [5, с. 124].

У цьому твердженні можна виділити два аспекти:

- соціальна мобілізація може трансформуватись у політичну, що виступає просторовим, якісним та гуманітарним виміром політичної мобільності;

- другий стосується побудови демократичних інституцій, які здатні, при певних умовах, виступати обмежувальним контуром розгортання процесів політичної мобілізації.

Але слід зазначити, що у даному випадку обмеження політичної участі гальмує процеси політичної мобільності на індивідуально-груповому рівні, тобто кількість претендентів на політичні статуси зменшується в силу об'єктивних чинників: канали мобільності частково блокуються. Якщо ж брати до уваги інституціональний рівень, то тут, навпаки, процес політичної мобільності посилюється за рахунок формування демократичних інституцій та структур.

Отже, мобілізацію можна розглядати, як прояв політичної участі або активності. Внаслідок конфліктного зіткнення одна група займає більш вигідні політичні статуси, інша - втрачає їх або не досягає. Це є проявом на індивідуально-груповому рівні політичної мобільності. В той же час пересування ресурсу влади, формування груп протистояння також символізують процеси політичної мобільності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Політична участь громадян є суттєвим чинником впливу на політичний процес в окремій державі й у світі в цілому і на процеси політичної мобілізації конкретно. Амбівалентність цього чинника полягає в тому, що він може забезпечувати як стабільне функціонування, так і деформацію політичної системи. Здатність політичної системи до активізації та блокування розростання процесів політичної мобілізації є гарантією стабільного функціонування демократичних режимів.

Таким чином, проблематика політичної участі та мобілізації потребує подальшого теоретичного аналізу та розробки нових актуальних концепцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайнер М. Политическое участие . стратегия и тактика в политике [Електронный ресурс] / М. Вайнер. — Режим доступа : http://partnerstroj66.ru/politicheskaja_uchastie_strategija_i_taktika.html

2. Ильичёва Ю. А. Мобилизационные технологии: сущность, предпосылки возникновения, основные инструменты и средства [Электронный ресурс] / Ю. А. Ильичёва // Медиаскол. — 2013. — Вып. №2. — Режим доступа : <http://www.mediascope.ru/node/1335>.
3. Кремень Т. Політична мобілізація за допомогою використання інструменту соціальних медіа [Електронний ресурс] / Т. Кремень // Social-science. Український науковий журнал. — Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/1202>.
4. Милбрайт У. Типология политического участия, политический протест, абсентеизм [Электронный ресурс] / У. Милбрайт // Учебно-методический проект «Хрестоматия по культурологии». — Режим доступа : <http://kulturoznanie.ru/politologyabsenteizm>.
5. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / Сэмюэль Хантингтон ; [пер.с англ.]. — М. : «Прогресс-Традиция», 2004. — 240 с.
6. Чемшит А. А. Государственная власть и политическое участие / А. А. Чемшит. — К. : Украинский Центр духовной культуры, 2004. — 528 с.
7. Ямельницький О. Я. Політична мобілізація: до проблеми трактування поняття / О. Ямельницький // Вісник Дніпропетровського університету. Політологія. — Вип. 22(3). — 2012. — С. 72—77.
8. Lahusen C. The Rhetoric of Moral Protest. Public Campaigns, Celebrity Endorsement and Political Mobilization / Christian Lahusen. — P. : Walter de Gruyter, 1996. — 425 p.
9. Nedelmann B. Individuals and Parties – Changes in Processes of Political Mobilization. / Birgitta Nedelmann // European Sociological Review. — 1987. — Volume 3. — Issue 3. — P.181—202.
10. Oberschall A. Conflict and Social Movements / A. Oberschall. — Englewood Cliffs, N. J. : Prentice-Hall, 1973. — 371 p.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2017